

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2019-3.11>

Трубін І.О.,
кандидат юридичних наук,
заступник директора департаменту,
начальник відділу нормативної роботи та правової експертизи
Міністерства освіти і науки України
ORCID: 0000-0002-1391-9505

Трубіна М.В.,
кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту фіскальної політики
ORCID: 0000-0003-3298-5353

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

LEGAL PRINCIPLES OF PROTECTION OF PERSONAL DATA IN CONDITIONS OF FORMATION OF DIGITAL ECONOMY

У статті аналізуються базові принципи та правові акти, що регламентують відносини у сфері захисту персональних даних, у тому числі Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки.

На базі аналізу й узагальнень вітчизняної практики та оцінки наукових тенденцій щодо напрямів реалізації державної політики цифрового розвитку на теоретичному рівні здійснено комплексне дослідження проблеми законодавчого й організаційно-правового впорядкування суспільних інформаційних відносин у сфері захисту персональних даних в умовах формування цифрової економіки.

У дослідженні визначаємо особливості національних регулятивних підходів у сфері захисту персональних даних в умовах формування цифрової економіки, акцентуючи увагу на «цифровій економіці» як похідному результату інформатизації суспільства. Здійснено осмислення наукового пізнання сутності процесу формування цифрової економіки та розвитку інституту захисту персональних даних.

Доведено, що організаційно-правові питання захисту персональних даних повинні формуватися на базі сучасних європейських поглядів на стандарти про права людини й основні свободи, перспективи розвитку рівня довіри й безпеки зокрема та через одночасний цифровий розвиток і відповідне запобігання супутнім ризикам, усунення їх та управління супутніми ризиками у сфері захисту персональних даних.

Виявлено основні принципи функціонування цифрової платформи, що дають змогу створювати відкриті, електронні системи зі значною кількістю користувачів. Обґрунтовано основні напрями цифрової трансформації, що полягають у своєчасності, доступності, якості й персоналізації.

Проведено аналіз результатів і запропоновано пріоритетні напрями щодо подолання відставання в правовому регулюванні формування цифрової економіки через відображення основних шляхів правової регламентації. Отримані результати дослідження сприятимуть підвищенню ефективності формування й розвитку цифрової економіки і стануть базою для подальших наукових розробок у цій галузі.

Ключові слова: персональні дані, захист персональних даних, принципи захисту персональних даних, цифрова економіка.

The article analyzes the basic principles and legal acts governing relations in the field of personal data protection, including the Concept of Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020.

On the basis of analysis and generalizations of national practice and evaluation of scientific tendencies concerning the directions of realization of the state policy of digital development at the theoretical level, a comprehensive study of the problem of legislative and organizational and legal ordering of public information relations in the sphere of personal data protection in the conditions of digital economy formation has been carried out.

The study identifies the peculiarities of national regulatory approaches in the field of personal data protection in the conditions of digital economy formation, focusing on the “digital economy” as a derivative result of informatization of society. The scientific understanding of the essence of the process of formation of the digital economy and the development of the institute of protection of personal data is made.

It is proved that the legal and legal issues of personal data protection should be formed on the basis of modern European views on human rights and fundamental freedoms standards, prospects of development of the level of trust and security, in particular through simultaneous digital development and appropriate prevention, elimination and management of related risks in the field of personal protection. data.

The basic principles of functioning of the digital platform are revealed, allowing to create open, electronic systems with a large number of users. The basic directions of digital transformation, which are timely, accessible, quality and personalization, are substantiated.

The results are analyzed and priority directions are proposed to overcome the gap in the legal regulation of the digital economy formation by reflecting the main ways of legal regulation. The results of the research will help to increase the efficiency of formation and development of the digital economy and will become the basis for further scientific developments in this field.

Key words: *personal data, protection of personal data, principles of protection of personal data, digital economy.*

У сучасних умовах можна констатувати, що розвиток інформаційних технологій сприяв змінам у принципах функціонування суспільних відносин. Так, взаємовідносини між індивідами, що здійснюються за допомогою різноманітних засобів інформатизації, зазнали суттєвої трансформації в напрямі їх спрощення, підвищення швидкості отримання результатів, якості тощо.

Саме в контексті вказаних перетворень на рівні державної політики сформульовані та втілені у формі нормативно-правового акта положення розвитку в Україні так званої діджиталізації (англійською – *digitalization*). Зокрема, мається на увазі Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67 (далі – Концепція).

Відповідно до положень Концепції, сучасна державна політика цифрового розвитку передбачає декілька напрямів реалізації, одним із яких є створення умов до масштабного запровадження інформаційних технологій у матеріальний (фізичний) вимір і формування взаємодії між різними елементами інформаційно-телекомунікаційних систем. При цьому в Концепції визначено низку принципів, дотримання яких дасть змогу досягнути поставлених цілей, один із яких пов'язаний із вимогою підвищення рівня довіри й безпеки зокрема й через одночасний цифровий розвиток і відповідне запобігання супутніми ризиками, усунення їх та управління супутніми ризиками у сфері захисту персональних даних.

Зазначимо, що в сучасній вітчизняній науці проблемам, пов'язаним із розвитком цифрової економіки, присвячені праці О. Голобородько, О. Гудзь, К. Крауса, Н. Крауса, Т. Обуховської, В. Чокіної та інших.

Що стосується наукового пізнання захисту персональних даних, то значний здобуток для подальшого наукового пошуку становлять праці В. Брижка, О. Баранова, В. Пилипчука, А. Новицького тощо.

Незважаючи на вагомий внесок попередніх наукових досягнень колег, питання захисту персональних даних у процесі розвитку цифрової економіки залишаються сьогодні малодослідженими.

Варто зазначити, що перетворення, які відбулися у вітчизняному суспільстві, насамперед пов'язані з Інтернетом. За останні роки відбулося помітне зростання кількості його користувачів. Так, за даними Інтернет Асоціації України, сформульованими на основі дослідження, проведеного InMind Factum Group Ukraine,

у 2017 році кількість користувачів Інтернет становила 21,6 млн користувачів. При цьому у 2018 році ця цифра збільшилася і становила 25,6 млн (дослідження компанії We Are Social і Hootsuite).

Другим складником цих змін стали швидкі темпи вдосконалення технологій, що є основою для виробництва засобів інформатизації. Як приклад можна привести виробництво та обіг смартфонів, використання хмарних технологій у процесі накопичення, обробки та зберігання інформації, реалізація концепції «Інтернет речей».

На думку О. Гудзь, клієнти живуть у режимі «тут і зараз» – виграє бізнес у режимі online, тобто той, який дає якісний продукт у найкоротші терміни. Нині 90% нецифрових підприємств зіткнулися зі зростанням конкуренції із цифровими, фактично 87% підприємств включають digital-трансформацію в стратегію розвитку, 40% підприємств-лідерів протягом 5 років будуть витіснені, якщо не піддадуться цифровій трансформації та не переорієнтують свої управлінські моделі на нові цінності й орієнтири [3, с. 6].

Указані перетворення вийшли за межі міжособистісних нематеріальних відносин на рівень задоволення фізичних потреб індивідів та окремих груп, охопивши сферу економічних і соціальних відносин. Мається на увазі застосування сучасних інформаційних технологій у сфері торгівлі, надання послуг, виробництва, освіти, охорони здоров'я, державного управління тощо.

Т. Обуховська вважає, що цифрова епоха змінює підхід до ведення бізнесу, а також вимоги до використовуваних інформаційних технологій: систем управління маркетингом, продажами й сервісом; телефонії та месенджером; системам документообігу й управління персоналом; облікових систем і безлічі інших корпоративних додатків, а це, у свою чергу, вкотре доводить, що інституціональні зрушення в економіці в напрямі повної її цифровізації – це довгохвильовий перетворювальний процес соціально-економічного та авангардного характеру розвитку структурних одиниць [6, с. 99].

Комплексний характер, загальносуспільний і загальнодержавний рівень цих відносин призвели до їх перетворення та формування нового виду суспільних відносин, з'явилися нові поняття: «цифровий розвиток», «цифровізація» тощо.

Варто зазначити, що трактування поняття «цифровий розвиток» пов'язане із застосуванням сучасних інформаційних технологій у головних сферах суспільних відносин. Досить часто,

осмислюючи інформатизацію суспільства, виокремлюють цифрову економіку, зокрема, як інтернет-економіку або нову економіку. Проте цифровий розвиток передбачає перенесення в цифровий простір більшості бізнес процесів, відносин у соціальній сфері з паралельним розвитком компетентностей індивідів.

Акцентуючи увагу на «цифровій економіці» як похідному результату інформатизації суспільства, варто зупинитися на політичних рішеннях, що прийняті Урядом України. Зокрема, мається на увазі схвалення Концепції. У зазначеному документі визначено, що «цифрова економіка» означає діяльність, у якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані, як числові, так і текстові. При цьому цифрова економіка базується на інформаційно-комунікаційних і цифрових технологіях.

Крім того, указаним документом передбачено здійснення заходів щодо впровадження відповідних стимулів для цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, а також визначено критичні сфери й проекти цифровізації, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, використання і споживання цифрових технологій.

На законодавчому рівні питання правового регулювання інформатизації суспільних відносин в економічній сфері окреслено в Проекті Закону України «Про розвиток цифрової економіки» № 7485. Проте, незважаючи на широкий зміст назви, норми цього Проекту спрямовано на визначення загальних засад правового регулювання відносин, пов'язаних із функціонуванням ринку криптовалют і їх похідних в Україні, що в розумінні сучасності є лише одним із елементів «цифрової економіки».

Також вагоме значення має нормотворча робота Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, яким розроблена концепція Проекту Закону України «Про цифровий порядок денний України», що визначила проблеми, способи їх розв'язання та загальну структуру Закону.

Викладене свідчить, що процеси застосування інформаційних технологій в Україні «еволюціонували», унаслідок чого відносини в соціально-економічній сфері почали розвиватися в новому форматі, який отримав назву «цифровий розвиток» або «цифровізація». Як результат цих змін, під час формування державної економічної та соціальної політик розпочато використання правових засобів впливу, проте не комплексно, а фрагментарно.

Повертаючись до осмислення сутності цифрової економіки, варто акцентувати увагу на висновках В. Чокіної, яка, досліджуючи «смарт-промисловість» і податки, звернула увагу на те, що цифрова трансформація промис-

лових підприємств відбувається нерівномірно: деякі компанії вже застосовують цифрові технології на всіх етапах життєвого циклу продукції (від розроблення до технічного обслуговування), інші тільки вивчають переваги й витрати такого впровадження. Однак майже всі підприємства використовують інтернет простір для реалізації своєї продукції та надання послуг [9, с. 92].

При цьому вчена стверджує, що важливими питаннями залишається інформаційна безпека, захист конфіденційності інформації, персональних даних і визначення прав для користувачів ІКТ, адже використання цифрових платформ і блокчейну призводить до формування масивів даних, які містять значні обсяги інформації персонального й корпоративного характеру. Ця інформація збирається та використовується пошуковими, платіжними й іншими видами інформаційних систем, що функціонують в Інтернет, котрі формують так звані «каталоги звичок, уподобань, останніх звернень користувачів, особисті дані, банківські реквізити» [9, с. 94].

Погоджуючись із позицією колеги, варто відзначити, що Концепція чітко акцентувала увагу на проблемі захисту персональних даних, які використовуються в суспільних відносинах у сфері цифрової економіки. Так, одним із принципів цифровізації є підвищення рівня довіри й безпеки, адже цифровізація потребує нових форм партнерства і співробітництва різних сфер економіки та суспільства. Дотримання цих принципів є визначальним для створення, реалізації й користування перевагами, що надають цифрові технології.

Підтвердженням цього є позиція таких дослідників, як Н. Краус, О. Голобородько, К. Краус, які вважають, що зміцнення довіри, включаючи інформаційну безпеку, кібербезпеку, захист конфіденційності персональної інформації, недоторканності особистого життя та прав користувачів ІКТ, є передумовою одночасного розвитку й безпеки «цифровізації» [4].

Ураховуючи темпи розвитку інформаційних технологій, їх вплив на відносини в соціально-економічній сфері та потреби в створенні механізму правового регулювання, важливим є наукове пізнання сутності процесу формування цифрової економіки й розвитку інституту захисту персональних даних.

Загалом правові аспекти захисту персональних даних не є новою проблемою, що стала предметом наукового пізнання вчених – представників вітчизняної юридичної науки.

В. Брижко стверджує, що умови застосування інформаційно-цифрових технологій і засобів електронної комунікації в економічній, фінансовій, банківській, культурній, правоохоронній та інших формах сучасної міжнародної співпраці передбачають вільний рух і збільшення потоків інформаційних ресурсів щодо товарів, капіталів і послуг, які зазвичай супроводжуються різними

персональними даними. Уже відомо, що нові технології та мережі дають змогу «стискати» час і «скорочувати» відстані, отримувати політичні, економічні, технологічні та інші переваги як у плані досягнення інтересів окремих осіб, так і в масштабах груп людей, регіону й країни. З іншого боку, проблема неправомірних і несанкціонованих дій з отримання та використання персоналізованої інформації про фізичних осіб продовжує існувати [2, с. 45].

Проблема захисту персональних даних порушується також у контексті дослідження такої дефініції, як «Інтернет речей».

Технології Інтернету речей значно посилюють ризики порушення конфіденційності персональних даних, унаслідок того що вони передбачають накопичення, обіг і використання великого, територіально й технологічно розподіленого обсягу інформації про конкретну людину. Указане є підставою ставити фактично під сумнів чинну систему й надійність зберігання цієї інформації та забезпечення її захисту від несанкціонованого використання [1, с. 90].

Актуальним для вітчизняної науки на шляху виокремлення напрямів розвитку механізму правового регулювання захисту персональних даних в умовах формування цифрової економіки є виокремлення конкретних проблем.

У цьому контексті варто відзначити підхід В. Пилипчука. Учений у публікації, присвяченій проблемам захисту приватності, індивідуальних свобод і безпеки людини в інформаційному суспільстві звернув увагу на актуальні проблеми інформаційної сфери в контексті захисту персональних даних, а саме: а) додержання приватності, прав і безпеки людини під час формування єдиних державних електронних реєстрів і державних інформаційних ресурсів; б) поширення інформаційної агресії й насильства в національному та глобальному інформаційному просторі; в) проблеми правової культури й моральності в інформаційній сфері [7, с. 107].

При цьому він відмічає, що в контексті існування потреби всебічного аналізу й ужиття адекватних заходів щодо запобігання акцентованим загрозам, припинення чи нейтралізації акцентованих загроз постає питання стосовно зміни концептуальних поглядів, мислення і правового регулювання з питань захисту приватності, прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері. Одним із ключових аспектів зазначеного, за нашими оцінками, є ефективність системи захисту персональних даних [7, с. 108].

Спеціальне законодавство визначає особливості визначення персональних даних людини й установлює спеціальні правові конструкції захисту цих даних. Водночас ми бачимо й інші спеціальні закони у сферах антикорупційної діяльності та державного управління, які встановлюють необхідність і порядок оприлюднення персональних даних державних службовців,

публічних осіб або претендентів на зайняття певних державних посад. Право на захист персональних даних імплементовано в принципі побудови віртуальних відносин у вигляді принципу анонімності. Але багато сучасних віртуальних відносин потребують ідентифікації (персоналізації) особи. Наприклад, для входження до тої чи іншої інформаційної системи вам пропонується заповнити аплікаційну форму з вимогою заповнення інформації щодо персональних даних, при цьому не позначається мета й можливі способи використання зазначених персональних даних. Тому питання щодо використання персональних даних у різних інформаційних системах залишається відкритим [5].

Варто погодитися з позицією вчених, що світовий досвід свідчить, що в країнах, де право приватної власності захищене, спостерігаються тенденції до більш активного розвитку економіки, громадянського суспільства, а демократичні принципи не ставляться під сумнів. Поряд із цим у державах, де ефективної системи захисту прав приватних власників не існує або ця система є декларативною (зокрема, в інформаційній сфері), виникають і поширюються ті чи інші проблеми в різних галузях життєдіяльності людини, суспільства й держави [8, с. 45].

Розуміючи існування чіткого взаємозв'язку з еволюцією суспільства, виникненням нових інститутів, що потребує формулювання меж розвитку та реалізації, єдиним джерелом убагаємо правову регламентацію. Ураховуючи початок формування нових підходів до розуміння наявних відносин і, по суті, перехід від дискусії про електронну взаємодію в інформаційних відносинах до цифровізації останніх, важливою вважаємо реалізацію Концепції.

Аналізуючи положення Концепції, можемо виокремити напрями, що повинні відображати основні шляхи правової регламентації. Крім напрямів цифрового розвитку, Концепція визначає напрями гармонізації вже наявних ініціатив усередині нашої країни із цифровими ініціативами: цифровий порядок денний для Європи (Digital Agenda for Europe) та єдиний цифровий простір (Digital Single Market).

Пропонується імплемувати ці ініціативи за такими напрямами: а) інтероперабельність (Interoperability) й електронні сервіси (eServices); б) електронна ідентифікація (eID); в) відкриті дані. При цьому кожен напрям у процесі реалізації буде передбачати роботу з персональними даними різного характеру та правової природи. Зокрема, це може бути інформація з реєстрів і баз даних (щодо електронних сервісів), або інформація, що вводиться під час реєстрації з метою наступної ідентифікації (електронна ідентифікація), або інформація, що може бути створена в процесі функціонування державних органів (відкриті дані).

У підсумку питання правових засад захисту персональних даних в умовах формування цифрової економіки сьогодні залишається досить складним з огляду на необхідність його вирішення. Незважаючи на активну позицію держави, яка реалізується у вигляді імперативних рішень, сфера наукового пошуку вирішення конкретних проблем, зокрема й захисту персональних даних, значно відстає.

Крім того, варто зазначити, що в більшості наукових публікацій проаналізовано основні положення Регламенту (ЄС) 2016/679 «Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних та про скасування Директиви 95/46/ЄС

(Загальний регламент про захист даних)» від 27 квітня 2016 року, але не окреслено напрями його адаптації у вітчизняному законодавстві, при тому що це є надважливим у контексті розвитку цифрової економіки.

Отже, убачаємо необхідним вивчення в подальшому іноземного досвіду функціонування правових засобів регулювання захисту персональних даних і врахування основних принципів щодо організації заходів із контролю за виконанням законодавства в цій галузі. Зокрема, це дало б змогу привести у відповідність до стандартів ЄС вітчизняне законодавство, щоб утілити їх у життя в інтересах суспільства.

Список використаних джерел:

1. Баранов О.А., Брижко В.М. Захист персональних даних в сфері інтернет речей. *Інформація і право*. 2016. № 2. С. 85–91.
2. Брижко В.М. Сучасні основи захисту персональних даних в європейських правових актах. *Інформація і право*. 2016. № 3. С. 45–57.
3. Гудзь О.Є. Цифрова економіка: зміна цінностей та орієнтирів управління підприємствами. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 2. С. 4–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/estebi_2018_2_3.
4. Крауса Н.М., Голобородько О.П., Крауса К.М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.
5. Новицький А.М. Забезпечення прав і свобод людини в ІТ-відносинах. *ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні*: матеріали Другої міжнародної щорічної конференції (м. Львов, 17 листопада 2017 р.). Харків, 2017. URL: <http://aphd.ua/publication-362/>.
6. Обуховська Т.І. Еволюція організаційно-правових механізмів захисту персональних даних в умовах становлення цифрової економіки в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 6. С. 97–103.
7. Пилипчук В.Г. Проблеми захисту приватності, індивідуальних свобод та безпеки людини в інформаційному суспільстві. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2017. № 32. С. 106–119.
8. Трансформація системи захисту персональних даних та приватності в контексті євроінтеграції України / В.Г. Пилипчук, В.М. Брижко, В.Г. Пилипчук, В.Г. Брижко. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3. С. 36–50.
9. Чекіна В.Д. Смарт-промисловість і податки: точки дотику. *Фінанси України*. 2017. № 11. С. 89–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2017_11_7.